

Huvide konfliktist eeskätt teadusuuringute eetikas

Andres Soosaar

Kindlasti olete näinud taolisi sõnumeid:

Competing interests: DCWL has received consulting and speaker fees, research grants, and travel assistance from makers of anti-obesity drugs.

In: Rucker D, Padwal R, Li SK, Curioni C, **Lau DCW**. Long term pharmacotherapy for obesity and overweight: updated meta-analysis. BMJ, doi:10.1136/bmj.39385.413113.25 (published 15 November 2007)

Inimene ja ühiskond

- Inimese loomuse ja tema heaolu oluliseks aspektiks on võimalus eksisteerida enda arvates tervikliku subjektina.
- Eksistents ühiskonnas toob paratamatult kaasa erinevate sotsiaalsete rollide samaaegse täitmise, mille täpne sisu on suuresti määratud teiste inimeste ja ühiskonna poolt.
- Sotsiaalse eksistentsi paratamatuks kaaslaseks näikse olevat püsivamad või ajutisemad vastuolud sotsiaalsete rollide vahel. Eetikatki võib vaadelda selliste konfliktide korraldamise valdkonnana.

Värskemast ajaloost

- 1980. a. võtab USA Kongress vastu seaduseelnõu, mis pani aluse NIH teadlaste koostööle eraettevõtlusega.
- Samuti leidsid aset mitmed juhtumid, nt Gelsingeri ebaõnnestunud geeniteraapia juhtum, mis toovad ühiskonna teadvusse huvide konflikti teema teaduslikus uurimistöös.
- 2001. a. annab USA inimuringute kaitse amet (OHRP) välja esialgsed juhtnöörid huvide konflikti käsitlemiseks.

Mis on huvide konflikt?

- DF Thompson lähtub samuti funktsionalistlikust ühiskonnakäsitlusest, kui väidab, et professionaalil on üks peamine ehk primaarne huvi ja suur hulk erinevaid sekundaarseid huvisid. Primaarne huvi on seotud elukutsesse puutuvate arusaamade, väärtuste ja eesmärkidega ning sekundaarsed huvid elukutse viljeleja isiklikumat laadi huvidega.
- Huvide konflikt ilmneb, kui sekundaarsed huvid hakkavad oluliselt mõjutama (takistama) primaarse huvi realiseerumist.

Esmased ja teisesed huvid

- Meditsiiniprofessionaali klassikalisteks esmasteks huvideks on *patsiendi tervis ja heaolu, teaduslik uurimistöö ja tulevaste professionaalide koolitamine.*
- Teisesteks huvideks võivad isikuti varieeruvalt olla majanduslik heaolu, edukas karjäär, kuulsusejanu, perekondlikud kohustused jms.

Kohustuste ja huvide konflikt

- Mõned autorid eristavad professionaalsete kohustuste konflikti (commitment conflict) huvide konfliktist. Inimesel tuleb professionaalina tüüpiliselt täita teatud kohustusi.
- Mõnikord võivad ka need kohustused omavahel konflikti sattuda, näiteks meedikute puhul ravida patsienti ja teha teaduslikku uurimistööd (randomiseerimine ja pimendamine). Tavaliselt üritatakse siiski elukutsega seotud tegevustes teatud prioriteetidid fikseerida. Nt EN Oviedo konventsiooni artikkel 2 konstateerib “Inimese huvid ja heaolu on kõrgemal puhtühiskondlikest ning teaduslikest huvidest”.

F. Macrina konfliktide kolmikjaotus

- Professionaalse tegutsemise konfliktid (conflicts of effort), mis seostuvad samaaegse tegevusega erinevates institutsioonides.
- Südametunnistuse konfliktid (conflicts of conscience) on seotud teadlase teatud individuaalsete väärtushinnangutega ning nende mõjuga teadusse puutuvate otsuste tegemisel.
- Huvide konfliktid (conflicts of interest) on seotud tegevustega omakasu (eriti majandusliku) eesmärgil.

Huvide konfliktist akadeemilises tegevuses

- Mitmekordne tasu sama töö eest;
- Selektiivne info edastamine õppetöös ja avalikes esinemistes;
- Nepotism ehk onupojapoliitika;
- Kambakraatia akadeemiliste ressurssidega ümberkäimisel.

Institutsionaalsed konfliktid

- Ka teadusasutustel võivad olla majandushuvid ettevõtluses.
- Levimas on teadusasutuste ja erafirmade kestvamad koostöösuhted, mis võivad hakata mõjutama asutuste teadusteemade prioriteete ja saadud informatsiooni levikut ja edasist kasutamist.
- Teadlaste ja nende institutsioonide huvid võivad kokku langeda või mõnedes asjades ka erineda.

Toimetulek huvide konfliktidega

Kaks põhilist strateegiat:

- ⌘ Konfliktidest hoidumine nii teadlaste eneseregulatsiooni kui välise sotsiaalse regulatsiooni abil, vt reegleid järgmisel slaidil.
- ⌘ Võimaliku konflikti selge avalikustamine ja kogukonna teadlikolemine huvide konflikti võimalikkusest, vt 1.slaid.

Huvide konflikti suurus

- Mitte kõik ei huvide konfliktid ei ole nii suured, et vajaksid mingit erilist kohtlemist või menetlemist.
- Thompson määratleb huvide konflikti suurust kahe faktori alusel:
 1. tõenäosus, et otsused on tegelikult mõjutatud huvide konfliktist;
 2. sellisest otsusest tuleneva kahju võimalik ulatus.

Näiteid Eesti dokumentidest

- **Eesti teadlaste eetikakoodeks, 2002:**

5.2. Teadlane nõustub olema ekspert vaid siis, kui ta saab jääda erapooletuks.

- **TÜ inimuuringute eetika komitee kodukord, 2007:**

6. Komitee liikmel on keelatud seoses oma tegevusega komitees võtta vastu kingitusi ega nõustuda soodustustega, mille vastuvõtmine võib otse või kaudselt mõjutada tema ülesannete erapooletut täitmist.

7. Huvide konflikti korral (kui komitee liige osaleb sellise otsuse tegemises, mis oluliselt mõjutab tema enda, tema lähisugulaste või -hõimlaste majandushuve) teavitavad komitee liikmed sellest enne otsuse tegemist komitee esimeest ja vastutavat sekretäri ning ei osale otsuse tegemisel.

8. Kui punktis 7 käsitletud nõuete eiramine avaldas komitee otsusele määravat mõju, tühistab komitee sellise otsuse ja teavitab sellest asjaosalisi ning teadusüldsust.

Kokkuvõtteks

- Huvide konfliktide paratamatu ilmumine ja olemasolu on ühiskondades nüüdseks laialdaselt aktsepteeritud;
- Järjest vähem loodetakse taoliste konfliktide puhul puhtalt inimese käitumise eneseregulatsioonile.
- Järjest enam püütakse huvide konfliktidega läbi avalikustamise harjuda ning hoida nende suurust allpool teatud kriitilist taset.

Kirjandus

- Macrina FL. Scientific Integrity. Ch. 7. Managing Competing Interests. ASM Press, 2005, pp. 159-1985.
- Thompson DF. Understanding financial conflicts of interest. NEJM, 1993, 329, pp. 573-576.